

TVRDA KORA I KRVAVE BRAZDE:
Agrarna reforma i kolonizacija u Bosni i Hercegovini
od 1945. do 1948. godine

Autor:

Prof. dr. Izet Šabotić

Izdavač:

Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla

Za izdavača:

Prof. dr. Sead Selimović

Recenzenti:

Akademik prof. dr. Smail Čekić

Prof. dr. Sead Selimović

Prof. dr. Adnan Velagić

Urednik:

Mr. Omer Zulić

Lektori:

Hatidža Fetahagić, prof.

Huso Kofrc, prof.

Korektura i registri:

Mr. Jasmin Jajčević

Prevod na engleski jezik:

Prof. dr. Selma Kešetović

Dizajn korica:

Mr. Adnan Tinjić

Fikret Jahić-Vršanin, prof.

Štampa:

„OFF-SET“ d.o.o Tuzla

Za štampariju:

Mirela Aljić

Tiraž:

300

Izet Šabotić

**TVRDA KORA I KRVAVE BRAZDE:
Agrarna reforma i kolonizacija u Bosni i Hercegovini
od 1945. do 1948. godine**

Tuzla, 2021.

SADRŽAJ

<i>PREDGOVOR</i>	7
<i>PREFACE</i>	11
UVOD	15
Istraženost i značaj agrarne problematike u bosanskohercegovačkoj historiografiji.....	15
AGRARNO-POSJEDOVNI ODNOSI U BOSNI I HERCEGOVINI DO 1945. GODINE	21
Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini do 1918. godine.....	21
Rezultati i posljedice agrarne reforme 1918-1941. godine.....	27
Agrarni odnosi u Bosni i Hercegovini za vrijeme Drugog svjetskog rata (1941-1945).....	42
USLOVI, OKOLNOSTI, PRAVNE I ORGANIZACIONE OSNOVE ZA IZVOĐENJE AGRARNE REFORME I KOLONIZACIJE	51
Prilike na selu nakon Drugog svjetskog rata	51
Politčke pripreme za provođenje agrarne reforme i kolonizacije.....	59
Donošenje Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji i drugih pratećih propisa.....	63
Organi i ustanove za provođenje agrarne reforme i kolonizacije.....	73
PROVOĐENJE KOLONIZACIJE IZ BOSNE I HERCEGOVINE U VOJVODINU	81
Planovi i tempo provođenja kolonizacije	81
Rezultati kolonizacije iz Bosne i Hercegovine u Vojvodinu.....	108
PROVOĐENJE AGRARNE REFORME I UNUTRAŠNJE KOLONIZACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI	127
Prva faza agrarne reforme i obrazovanje zemljišnog fonda.....	129
<i>Zakonska osnova za provođenje agrarne reforme i unutrašnje kolonizacije</i>	129
<i>Utvrđivanje agrarnih objekata i formiranje zemljišnog fonda</i>	135
<i>Provođenja agrarne reforme u 1947. i 1948. godini</i>	164

<i>Nepravilnosti i poteškoće u provođenju agrarne reforme i unutrašnje kolonizacije</i>	189
<i>Žalbeni postupci u procesu agrarne reforme i unutrašnje kolonizacije</i>	197
Raspodjela zemljišnog fonda.....	206
<i>Utvrđivanje korisnika zemljišnog fonda</i>	206
<i>Dodjela zemlje iz zemljišnog fonda u 1946. godini</i>	208
<i>Raspodjela zemlje tokom 1947-1948. godine</i>	224
<i>Seljačke radne zadruge</i>	267
<i>Arondacija zemljišta</i>	272
Unutrašnja kolonizacija.....	283
Ukupni rezultati agrarne reforme i unutrašnje kolonizacije	309
ZAKLJUČAK	319
CONCLUSION	329
IZVORI I LITERATURA	339
IZVORI	339
Neobjavljeni izvori.....	339
Objavljeni izvori	340
Štampa	341
LITERATURA.....	341
Knjige, studije.....	341
Rasprave i članci.....	347
INDEKS IMENA	353
INDEKS GEOGRAFSKIH POJMOVA	357
IZVOD IZ RECENZIJA	365
BILJEŠKE O AUTORU	369

PREDGOVOR

U obradi teme *Agrarna reforma i kolonizacija u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1948. godine* tretirano je pitanje sela i seoskog stanovništva u navedenom periodu. Posmatrani period karakteriše radikalni društveni prevrat, obnova ratom opustošene zemlje, rješavanje složenih agrarnih pitanja, planski razvitak privrede i društvene djelatnosti, industrijalizacija i uključivanje privatnog sektora u plansku netržišnu privredu pod neposrednom državnom kontrolom. Istraživano pitanje vremenski je vezano za prve godine socijalističkog razvitka Bosne i Hercegovine i Jugoslavije, koju karakterišu složeni agrarni odnosi, razvoj zemljoradničkog zadrugarstva, stvaranje državnog poljoprivrednog sektora, sprovođenje agrarne reforme i kolonizacije, obavezni otkup poljoprivrednih proizvoda, kolektivizacija sela, industrijalizacija zemlje, podruštvljavanje neagrarne privrede i ekspanzija školstva, kulture i zdravstva. Istovremeno, to je period deagrarizacije i urbanizacije zemlje, pri čemu je došlo do značajnih strukturalnih promjena.

Proces agrarne reforme i kolonizacije u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1948. godine posmatran je u kontekstu osobenih historijskih, društvenih, nacionalnih, etničkih, ekonomskih i socijalnih prilika početne faze izgradnje socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji. Osim toga, pitanje provođenja agrarne reforme i kolonizacije u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1948. godine obuhvatilo je ideološko-političke i nacionalne osnove motiva, metoda, rezultata i posljedica agrarne reforme i kolonizacije u Bosni i Hercegovini. Procesi agrarne reforme i kolonizacije predstavljali su jedno od najstroženijih pitanja sa kojim se suočavala komunistička vlast, a koje je zadiralo u interes najvećeg broja seoskog stanovništva. Agrarna reforma i kolonizacija su bili međusobno povezani procesi koji su provedeni ubrzanim tempom i, sa historijskog aspekta, trajali su veoma kratko.

Provođenje agrarne reforme i kolonizacije je, od strane nove vlasti, zamišljeno kao najznačajniji proces u oblasti poljoprivrede i rješavanja složenog seoskog pitanja. Ovo i iz razloga što je nova vlast osjećala potrebu rješavanja seoskog pitanja zbog doprinosa seoske populacije NOB-u, te pridobijanja ove populacije u ostvarivanju daljnjih političkih i društvenih ciljeva Komunističke partije i nove vlasti. Da je riječ o kompleksnom i važnom pitanju države, potvrđuje činjenica prioritarnog rješavanja ovog pitanja, te uključivanja najvišeg partijskog i državnog rukovodstva i svih drugih potencijala, od lokalnog do saveznog nivoa u rješavanje ovoga pitanja.

Složenost ovoga pitanja ogleda se u činjenici provedenih kompleksnih procesa i pojava vezanih za organizaciju, u tempu i područjima agrarne reforme i kolonizacije, te u obrazovanju i podjeli zemljišnog fonda. To je upravo dovelo do rezultata koji će imati veliki uticaj na dalju sudbinu bosanskohercegovačkoga sela i agrara, sagledanog, ne samo kroz njegove

ekonomsko-sociološke, već i kroz nacionalno-etničke komponente, vezane, prije svega, za promjenu vlasničke strukture u oblasti agrara. Svakako, pitanje agrarne reforme i kolonizacije od 1945. do 1948. godine mora se posmatrati u historijskom kontekstu i uspostavljanju bliže veze za procesima koji su se odvijali u ovoj oblasti u prošlosti. Sve je to doprinijelo da agrarna reforma i kolonizacija provedene u Bosni i Hercegovini u vremenu od 1945. do 1948. godine ostave duboke tragove i nesagledive posljedice, ne samo po pitanju agara i sela, već i po pitanju sveukupnih društveno-političkih, ekonomsko-socijalnih i nacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini.

Početni period u ovom radu obilježen je općim karakteristikama stanja agrarne problematike u Bosni i Hercegovini do 1945. godine, sa naznakom označenih svih osnovnih pokazatelja o zaostalosti agrara i sela u Bosni i Hercegovini. Zbog sveopćeg, veoma teškog stanja, u kojem se nalazio bosanskohercegovački agrar, agrarna reforma i kolonizacija su bili jedno od onih pitanja na koje je nova vlast trebala dati hitan i jasan odgovor. To je ujedno i pitanje koje se uklapalo u programska opredjeljenja KPJ u pogledu rješavanja seoskog i agrarnog pitanja, sa jedne strane, a sa druge strane, agrarna reforma i kolonizacija trebale su radikalno dovršiti promjene u vlasničko-posjedovnim odnosima koje su započete, a nisu dovršene u vremenu od 1919. do 1941. godine.

Provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Bosni i Hercegovini, u odnosu na ostali prostor FNRJ, imao je svoje posebnosti, a što potvrđuju i brojne činjenice. Prije svega, agrarna reforma i kolonizacija u Bosni i Hercegovini odvijale su se u uslovima opterećenim čitavim kompleksom političkih, ekonomskih i socijalnih problema, u ambijentu ogromnih ratnih razaranja i stradanja, gdje su mnoga sela pretvorena u zgarišta sa veoma zapuštenim i opustošenim gazdinstvima.

Svjesna uloge seoskog stanovništva u NOB-u i njenog uticaja u političkom životu zemlje, nova komunistička vlast je posebno isticala rješavanje seoskog pitanja, a putem obnove popaljenih domova, nabavke potrebnih poljoprivrednih oruđa, zaprežne i ostale stoke, davanja kredita, i na poslijetku, podjele zemlje koja se našla pod udarom agrarne reforme. Stajališta političkog i državnog vrha Bosne i Hercegovine su bila, da je rješavanje seoskog problema najuže povezano sa rješavanjem agrarnog pitanja. Međutim, materijalna podloga za rješavanje agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini bila je predodređena relativno ograničenim fondom obradive zemlje, koja je bila nedovoljna da bi se podmirile najminimalnije potrebe bezzemljišnog i siromašnog seljaštva. Jedan dio toga problema pokušao se riješiti kolonizacijom bezemljaša i siromašnih seljaka u Vojvodinu.

Proces agrarne reforme i kolonizacije provoden je pod patronatom i strogim nadzorom organa i tijela KPJ, pri čemu je kao ključni moment, uzela učešće seoske populacije u NOB-u, što je u neposrednoj vezi sa nacionalnom pripadnošću sudionika agrarne reforme i kolonizacije. Sve to upućuje na činjenicu da provođenje agrarne reforme nije bilo motivirano s ciljem da se

istinski riješi, već samo da se trenutno ublaže nepovoljne životne prilike bosanskohercegovačkog seoskog stanovništva. Cilj je više bio usmjeren na potrebu dovršetka započetih promjena vlasničko-posjedovnih odnosa, a koji su se posebno na jugoslovenskom području odnosili na Bosnu i Hercegovinu, Vojvodinu i dio Hrvatske (Slavonija).

Sam proces kolonizacije seoskog stanovništva iz Bosne i Hercegovine u Vojvodinu bio je sastavni dio sveopćeg rješavanja srpskog nacionalnog pitanja, na što ukazuje činjenica da su oko 98% kolonista iz Bosne i Hercegovine činili Srbi, čime se htjelo svjesno ojačati srpski nacionalni element u Vojvodini u odnosu prema Mađarima i Nijemcima, ali i stvoriti povoljniji životni ambijent siromašnoj srpskoj seljačkoj populaciji, s jedne strane, te značajnije ne ugroziti srpski nacionalni element na području Bosne i Hercegovine.

Agrarna reforma i kolonizacija od 1945. do 1948. godine u Bosni i Hercegovini provedena je pod načelom da zemlja pripada onome koje obrađuje, pri čemu su se na udaru našli krupni privatni zemljišni posjedi, čiji su vlasnici bili uglavnom zemljoposjednici, među kojima u najvećem broju Bošnjaci, zatim preduzeća, banke i dioničarska društva, Islamska zajednica (vakufi) i crkva, posebno Katolička. Osnovni kriterij razvlašćivanja bio je, po utvrđenom pravnom okviru, proizvodni odnos i količina zemlje u vlasništvu, ali i odnos prema pripadnicima stranih narodnosti koji su se pod pritiskom iselili, te odnos prema okupatorima i domaćim izdajnicima, čiji su zemljišni posjedi konfiskovani. O kojoj veličini zemljišnog posjeda se radi najbolje govori činjenica da je zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije u Bosni i Hercegovini iznosio više od 135.000 ha. Osnovni korisnik agrarne reforme bio je državni agrarni sektor, dok je znatno manje zemlje pripalo bezzemljašima i siromašnim seljacima.

Agrarna reforma i kolonizacija od 1945. do 1948. godine, iako radikalna, nije zadovoljila sve potrebe bezzemljaša i siromašnih seljaka. Ona nije obezbijedila dovoljne količine obradive zemlje, da bi se zadovoljile osnovne egzistencijalne potrebe siromašnog seoskog stanovništva. Provedbom agrarne reforme i kolonizacije u Bosni i Hercegovini nije došlo do unapređenja poljoprivredne proizvodnje i jačanja životnoga standarda seljaka, već je selo i seoska problematika ostali drugorazredno pitanje u odnosu na proces industrijalizacije i drugih procesa koji su se odvijali u navedenom periodu.

Rezultati agrarne reforme i kolonizacije od 1945. do 1948. godine u Bosni i Hercegovini, prije svega, ogledaju se u ukidanju krupnih privatnih zemljišnih posjeda, čime je znatno uvećan broj sitnih i srednjih seljačkih gazdinstava, sa tendencijom daljeg usitnjavanja. Stoga rezultati procesa agrarne reforme i kolonizacije nisu bili zadovoljavajući, jer mali zemljišni posjed nije mogao biti nosilac proširene poljoprivredne produkcije, a što je trebalo da bude jedna od osnovnih nosilaca tzv. „socijalističkog preobražaja sela“. Ovakvom agrarnom reformom i kolonizacijom je samo dovršeno oblikovanje posjedovnih

odnosa, čije su negativne refleksije, ne samo u agraru i selu, već i u cjelokupnom bosanskohercegovačkom društvu, vidljive i danas.

Knjiga je dopunjeni i prošireni doktorski rad, odbranjen na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli 24. maja 2008. godine, pod mentorstvom prof. dr. Smaila Čekića. Ovom prilikom mu se iskreno zahvaljujem, kao i recenzentima i drugim saradnicima koji su doprinijeli da knjiga ugleda svijetlost dana.

PREFACE

In elaborating the topic *Agrarian Reform and Colonization in Bosnia and Herzegovina from 1945 to 1948*, the issue of village and rural population in the period has been treated as the main topic. The observed period is characterized by a radical social coup, the reconstruction of a war-ravaged country, solving complex agrarian issues, the planning development of economy and social activities, industrialization and the involvement of the private sector in the mountainous non-market economy under immediate state control. The research question is time related to the first years of the socialist development of Bosnia and Herzegovina and Yugoslavia, which is characterized by complex agrarian relations, the development of agricultural productivity, the development of agricultural products, the country's industrialization, the derivation of non-agrarian economies and expansion of education, culture and health. At the same time, it is a period of deagrarianization and urbanization of the earth, with significant structural changes.

The process of agrarian reform and colonization in Bosnia and Herzegovina from 1945 to 1948 was observed in the context of the particular historical, social, national, ethnic, economic and social opportunities of the initial phase of the construction of socialist socio-economic relations in Bosnia and Herzegovina and Yugoslavia. In addition, the issue of the implementation of the agrarian reform and colonization in Bosnia and Herzegovina from 1945 to 1948 covered the ideological and national bases of the design, methods, results and consequences of agrarian reform and colonization in Bosnia and Herzegovina. The processes of agrarian reform and colonization were one of the most complex issues facing the Communist government, which encroached on the interest of the majority of rural population. The agrarian reform and colonization were interlinked processes that were conducted at an accelerated rate and, from a historic point of view, lasted very briefly.

The implementation of the agrarian reform and colonization was conceived as the most significant process in the area of agriculture and tackling of complex rural issues. This and also for the reason that the new government felt the need to address rural issues due to the contribution of the rural population to the National Liberation War, and to gain this population in achieving further political and social objectives of the Communist Party and the new government. With regard to the complex and important issue of the country, it confirms the fact that this issue is a matter of priority, and the inclusion of the top party and state management and any other potential, from local to federal level to address this issue.

The complexity of this issue is reflected in the fact of complex processes and phenomena related to the organization, in the pace and areas of agrarian reform and colonization, and in the formation and division of land. This led to results that would have a great impact on the further fate of the

Bosnian village and agriculture, seen not only through its economic and sociological, but also through national and ethnic components, primarily related to changing the ownership structure in the field of agriculture. Certainly, the issue of agrarian reform and colonization from 1945 to 1948 must be viewed in a historical context and establishing a closer connection to the processes that took place in this area in the past. All this contributed to the agrarian reform and colonization carried out in Bosnia and Herzegovina in the period from 1945 to 1948 leaving deep traces and unforeseeable consequences, not only in terms of agrarian villages, but also in terms of overall socio-political, economic and social and national relations in Bosnia and Herzegovina.

The initial period in this paper is marked by the general characteristics of the state of agrarian problems in Bosnia and Herzegovina until 1945, with an indication of all the basic indicators of the backwardness of farmers and villages in Bosnia and Herzegovina. Due to the general, very difficult situation in which the agrarian state of Bosnia and Herzegovina found itself, agrarian reform and colonization were one of those questions to which the new government needed to give an urgent and clear answer. This was also an issue that fit into the program commitments of the CPY in terms of resolving the rural and agrarian issue, on the one hand, and on the other hand, agrarian reform and colonization were to radically complete the changes in property relations that began but were not completed in the period from 1919 to 1941.

The implementation of agrarian reform and colonization in Bosnia and Herzegovina, in relation to the rest of the FPRY, had its peculiarities, which is confirmed by numerous facts. First of all, agrarian reform and colonization in Bosnia and Herzegovina took place in conditions burdened with a whole complex of political, economic and social problems, in an environment of enormous war destruction and suffering, where many villages were turned into incinerators with very neglected and devastated farms.

Aware of the role of the rural population in the National Liberation War and its influence in the country's political life, the new communist government especially emphasized resolving the rural issue, and by rebuilding burned homes, procuring the necessary agricultural tools, carts and other livestock, giving loans, and finally a country that found itself under the impact of agrarian reform. The views of the political and state leadership of Bosnia and Herzegovina were that solving the rural problem is most closely related to solving the agrarian issue. However, the material basis for resolving the agrarian question in Bosnia and Herzegovina was predetermined by the relatively limited fund of arable land, which was insufficient to meet the minimum needs of the landless and poor peasantry. One part of this problem was tried to be solved by colonizing the landless and poor peasants in Vojvodina.

The process of agrarian reform and colonization was carried out under the patronage and strict supervision of the CPY, during which as a key moment, took the participation of the rural population in the National Liberation War,

which was directly related to the nationality of participants in agrarian reform and colonization. All this points to the fact that the implementation of agrarian reform was not motivated with the aim of truly solving it, but only to currently alleviate the unfavorable living conditions of the rural population of Bosnia and Herzegovina. The goal was more focused on the need to complete the initiated changes in ownership relations, which in particular in the Yugoslav area referred to Bosnia and Herzegovina, Vojvodina and part of Croatia (Slavonia).

The process of colonization of the rural population from Bosnia and Herzegovina to Vojvodina was an integral part of the overall solution of the Serbian national question, as indicated by the fact that about 98% of colonists from Bosnia and Herzegovina were Serbs, which sought to consciously strengthen the Serbian national element in Vojvodina in relation towards the Hungarians and Germans, but also to create a more favorable living environment for the poor Serbian peasant population, on the one hand, and not to significantly endanger the Serbian national element in Bosnia and Herzegovina.

Agrarian reform and colonization from 1945 to 1948 in Bosnia and Herzegovina was carried out on the principle that the land belonged to the one who cultivated, with large private land holdings being hit, whose owners were mostly landowners, most of whom Bosniaks, then companies, banks and joint stock companies, the Islamic Community (waqfs) and the church, especially the Catholic Church. The basic criterion of expropriation was, according to the established legal framework, the production relationship and the amount of land owned, but also the attitude towards members of foreign nationalities who emigrated under pressure, and the attitude towards occupiers and domestic traitors, whose land was confiscated. The fact that the land fund of agrarian reform and colonization in Bosnia and Herzegovina amounted to more than 135,000 ha speaks volumes about the size of the land holdings. The main beneficiary of the agrarian reform was the state agrarian sector, while significantly less land belonged to the landless and poor peasants.

Agrarian reform and colonization from 1945 to 1948, although radical, did not meet all the needs of the landless and poor peasants. It did not provide enough arable land to meet the basic subsistence needs of the poor rural population. The implementation of agrarian reform and colonization in Bosnia and Herzegovina did not improve agricultural production and strengthen the living standards of peasants, but the village and rural issues remained a secondary issue in relation to the process of industrialization and other processes that took place in this period.

The results of agrarian reform and colonization from 1945 to 1948 in Bosnia and Herzegovina, primarily reflected in the abolition of large private land holdings, which significantly increased the number of small and medium-sized farms, with a tendency to further fragmentation. Therefore, the results of the process of agrarian reform and colonization were not satisfactory, because small land holdings could not be the carrier of expanded agricultural

production, which was supposed to be one of the basic carriers of the so-called „socialist transformation of the village.“ Such agrarian reform and colonization only completed the formation of property relations, whose negative reflections, not only in agriculture and the countryside, but also in the entire Bosnian society, are visible even today.

The book is a supplemented and expanded doctoral thesis, defended at the Faculty of Philosophy, University of Tuzla on May 24, 2008, under the mentorship of Professor Smail Čekić. I would like to take this opportunity to sincerely thank him, as well as the reviewers and other collaborators who contributed to the book seeing the light of day.